

Edebiyat

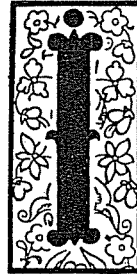
Karahanlılar

Devrinde

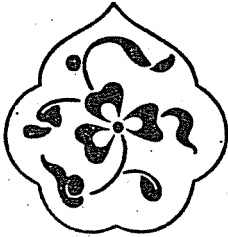
İslâmî eserler

Dr. Necla
PEKOLCAI

İst. Yük. İslâm Enstitüsü
İslâmî Türk Edebiyatı Öğretmeni

İSLÂMÎ türk edebiyatının başlıca ilk yazılı mahsûlü olarak tanıdığımız **Kutadgu-bilig'**den sonra, sâhamızca Kâşgar civarının edebî ve ilmî seviyesini ve Türklere verilen kıymeti göstermesi bakımından ehemmiyet taşıyan eserlerden biri de Mahmud b. Hüseyin b. Muhammed'in **Kitâbı Dîvânü lügatı't-Türk'**üdür. Kendisinden «Türklerin en fasih konuşanlarından, en açık anlayanlarından, nesepece en ileri bulunanlarından» biri olarak bahseden Mahmud (bk. **Dîvân**, esas metin I, 2; trc. Besim Atalay, I, 4)'un Abbâsî halifesi Kaim Bi-emrillah devrinde tamamladığı eserini, tashih'ten geçirdikten sonra, 470 (1077)'te Muktedî Billâh'a takdim ettiğini öğreniyoruz. Eserin başında, Allahın, devlet güneşini Türklerin burçlarından doğdurmuş olduğundan bahseden müellif, Buhârâ'lı ve Nişâbûr'lu iki hadîşçiden duyduğunu belirttiği : «Türk dilini öğreniniz; çünkü onların uzun saltanatları vardır» meâlinde bir hadîs nakletmekle berâber, bu Hadîsin sahîh olduğu iddiasında bulunmayıp, şöyle demektedir : «Bu Hadîs eğer sahîh ise, Türkçe'nin öğrenilmesi vâcib olur; şâyet düzme ise, Türkçe'nin öğrenilmesini akıl ve iz'an icâbettirir.» Yine Türklerin üstün yaratılışlarından bahsolunan, es-Şeyhü'l-İmâmü'z-Zâhid el-Hüseyin b. Halefü'l-Kaşgari'den rivâyet edildiği-

ni belirttiği Hadîsten sonra da şu izâhatta bulunmaktadır: «Türklerde güzellik, sevimlilik, tatlılık, edep, büyükleri ağırlamak, sözünü yerine getirmek, sâdelik, öğünmemek, yiğitlik, mertlik gibi öğülmeğe değer sayısız iyilikler görülmektedir.» Bu vasıflar, inanç sâhibi bir Müslümanda bulunması gereken vasıflardır.

Önce o zamanki Türk şivele-
rinin bir lûgatı olarak tanınan **Divânü Lûgatî't-Türk'te** bir Türk cihan haritasının bulunması, Türk Milletinin boylarından bahsedilmesi, Türk şivele-
rinin tavsifi ve farkları, Hâkaniye ve Oğuz Türkçesinin yer alması müellifin bilgi sâhibi bir şahıs olduğunu gösterir. Kelime izahları yapılırken, ata sözleri ve halk edebiyatı nümûnelerine mürâcaat edilmektedir; bu meydana yer alan mersiyeler, destan parçaları, pendnâme, bahâ-

riye v.b. da Türklerin edebiyat sâhasındaki hamlelerine delil teşkil eder.

Türklerin dil, medeniyet, kül-tür âbidelerinden biri olan **Kitâbı Divânü lûgatî't-türk'te** geçen Hadîslerin şüphesiz ki, sıhhati üzerinde fikir yürütecek değiliz. Fakat bu nakiller Müslüman Kâşgar muhitinde Türk-
lere verilen değeri göstermesi bakımından kıymet taşımaktadır.

Kâşgarlı Mahmud'un yazdığından bahsettiği bir başka eseri **Kitâbı cevâhirü'n-nahv fi lûgatî't-Türk'ten** başka, yine aynı devir ve sâha dâhilinde Ebü'l-Fütûh Abdü'l-Gâfir (veya Gaffar) b. Hüseynü'l-Almaî'nin bir Kâşgar tarihi ve **Mücemül'şüyûh** adlı eserinin mevcûdiyetini de kaynaklardan öğreniyoruz, (bk. Sen'anî, **Kitâbü'l-ensâb**, nşr. Margoliouth, Leiden-London, 1912, 470 a, 472 a).

Kutadgu-bilig'den sonra, manzum bir ahlâk kitabı sayabileceğimiz bir eser de **Atebetü'l-hakayık'tır**. Eserdeki ilâve parçalardan müellifin anadan doğma kör olduğunu (bk. trc. Prof. R. R. Arat, İstanbul, 1951, mısra: 485), ona edibler edibi, fâzıllar başı denildiğini (bk. ayn. esr., Emir Seyfeddin'in yazdığı dörtlük, 489. mısra), babasının Mahmud Yükneki olduğunu ve eserini Kâşgar diliyle kaleme aldığını (bk. ayn. esr., Emin Arslan Hoca Tarhan'ın kaleme aldığı parça, 493.-500. mısralar) öğreniyoruz. Kaynaklarda VI. (XII.) asırda yazıldığı kaydedilen **Atebetü'l-hakayık**, yüce emir olarak zikredilen Muhammed Dâd Sipehsâlâr Bey'e ithâf edilmiştir. Eserin ismi, önce, yazma nüshalardaki farklı şekillere göre, **Hîbetü'lhakayık** «Hakikatler armağanı», **Aybetü'l-hakayık** «Hakikatler heybesi» olarak gösterilmiş ise de, merhum hocamız Prof. R. R. Arat, en iyi yazma nüshaya (Semerkand nüshası) istinâden **Aybetü'l-hakayık** şeklini uygun bulmuştur. Türk-İslâm topluluğunun dinî ve ahlâkî terbiyesini gaye edinen müellifin dâimâ âyet ve hadîslere dayanması, onun Arapçası ve dinî bilgisinin kuvvetine delil teşkil ederse de, öğreticilik gayesini bir an bile unutmaması onu heyecan hamleleri yapmaktan alıkoymuştur. **Kutadgu-bilig** müellifi ise, dinî öğüt verdiği sırada, kendini duygularının coşkun seline bırakmış, alabildiğine duymuş ve duyurmuştur.

Atebetü'l-hakayık'ın İslâmî-Türk edebiyatının kuvvetli mahsullerinden olduğu inkâr kabûl etmez bir gerçektir; fakat bu eserde **Kutadgu-bilig'**deki müessir ifâdeyi bulamayız.

Rubâî:

DUDAKLAR

ONLAR ANLATSALAR DA ANLAMADIM,
SANA DİLLER, NASIL, DİYORDU : «PERÎ!»

DUDAĞINDAN TAŞAN BU AL, BENÇE,
HİND'İN AĞZINDA HAMZA'NIN CİĞERİ.

Arif Nihat ASYA